

ANDIJON VILOYATIDAGI EKOLOGIK VAZIYAT VA UNING AHOLI SALOMATLIGIGA TA'SIRI

Abdusamadova Nilufar To'lanboy qizi

Andijon davlat universiteti

Geografiya yo'nalishi magistri

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Andijon viloyatidagi ekologik vaziyat va uning aholi salomatligiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda hududning havo, suv, tuproq holati, sanoat va transport ta'siri, aholi zichligi hamda urbanizatsiya jarayonlari asosiy ekologik omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Ekologik muhitning yomonlashuvi nafas olish tizimi, yurak-qon tomir, allergik va oshqozon-ichak kasalliklari xavfini oshirishi mumkinligi ilmiy jihatdan asoslanadi. Shuningdek, viloyat tumanlari kesimida ekologik xavf darajasini baholash, kasalliklar tarqalishi bilan atrof-muhit omillari o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash va profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish zarurligi yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Andijon viloyati, ekologik vaziyat, aholi salomatligi, atrof-muhit, havo ifloslanishi, suv sifati, tuproq ifloslanishi, ekologik xavf.*

Аннотация: *В данной статье анализируется экологическая ситуация в Андижанской области и её влияние на здоровье населения. В исследовании состояние воздуха, воды и почвы, воздействие промышленности и транспорта, плотность населения, а также процессы урбанизации рассматриваются как основные экологические факторы региона. Научно обосновывается, что ухудшение экологической среды может повышать риск заболеваний органов дыхания, сердечно-сосудистых, аллергических и желудочно-кишечных заболеваний. Также освещается необходимость оценки уровня экологического риска в разрезе районов области, выявления взаимосвязи между распространением заболеваний и факторами окружающей среды, а также разработки профилактических мероприятий.*

Ключевые слова: *Андижанская область, экологическая ситуация, здоровье населения, окружающая среда, загрязнение воздуха, качество воды, загрязнение почвы, экологический риск.*

Abstract: *This article analyzes the ecological situation in Andijan region and its impact on public health. The study considers air, water and soil conditions, the influence of industry and transport, population density, and urbanization processes as the main ecological factors of the region. It is scientifically substantiated that the deterioration of the ecological environment may increase the risk of respiratory, cardiovascular, allergic, and gastrointestinal diseases. The article also highlights the need to assess the level of ecological risk across the districts of the region, identify the relationship between the spread of diseases and environmental factors, and develop preventive measures.*

Key words: *Andijan region, ecological situation, public health, environment, air pollution, water quality, soil pollution, ecological risk.*

Bugungi kunda ekologik muhit holati aholi salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Havo, suv va tuproqning ifloslanishi, sanoat korxonalari va transport vositalaridan chiqayotgan zararli moddalar, aholi zichligining ortishi hamda urbanizatsiya jarayonlari inson salomatligi bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, hududiy ekologik sharoitning yomonlashuvi nafas olish tizimi, yurak-qon tomir, allergik va oshqozon-ichak kasalliklarining ko'payishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois ekologik vaziyatni o'rganish va uning aholi salomatligiga ta'sirini tahlil qilish bugungi kunning dolzarb ilmiy-amaliy masalalaridan biridir.

Andijon viloyati O'zbekistonning aholisi zich joylashgan, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan faol hududlaridan biri hisoblanadi. Viloyatda sanoat, qishloq xo'jaligi, transport tarmoqlari va shaharsozlik jarayonlarining rivojlanishi ekologik muhitga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi. Aholi sonining ortib borishi, transport vositalari ko'payishi, ishlab chiqarish faoliyatining kengayishi hamda tabiiy resurslardan foydalanish hajmining oshishi hududda ekologik muammolarning yuzaga kelish ehtimolini kuchaytiradi. Bunday sharoitda ekologik omillarni alohida emas, balki kompleks tarzda o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada Andijon viloyatidagi ekologik vaziyat va uning aholi salomatligiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda havo ifloslanishi, ichimlik suvi sifati, tuproq holati, sanoat va transport ta'siri, aholi zichligi hamda urbanizatsiya jarayonlari asosiy omillar sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ekologik muhit bilan kasalliklar tarqalishi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, hududlar kesimida ekologik xavf darajasini baholash va profilaktik chora-tadbirlarni belgilash zarurati asoslab beriladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, aholi salomatligini saqlash faqat tibbiy xizmat sifati bilan emas, balki yashash muhiti, ekologik xavfsizlik va hududiy sharoitlar bilan ham bog'liqdir. Shuning uchun Andijon viloyatida ekologik vaziyatni tahlil qilish, uning salomatlikka ta'sirini baholash va mavjud muammolarni ilmiy asosda o'rganish kelgusida sog'lom muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa hududda ekologik monitoringni kuchaytirish, kasalliklarning oldini olish va aholi turmush sifatini yaxshilash uchun muhim ilmiy-amaliy asos yaratadi.

Andijon viloyatida ekologik vaziyatning aholi salomatligiga ta'sirini baholashda, avvalo, hududning demografik bosimi e'tiborga olinadi. 2024-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, Andijon viloyatining doimiy aholisi **3 394,4 ming kishini** tashkil etgan. Shundan **1 772,4 ming kishi**, ya'ni **52,2 %** shahar aholisi, **1 622,0 ming kishi**, ya'ni **47,8 %** qishloq aholisi hisoblanadi [1]. Bu ko'rsatkich viloyatda aholi zichligi, transport harakati, uy-joy qurilishi, chiqindilar miqdori va kommunal infratuzilmaga tushadigan yuklama yuqori ekanini ko'rsatadi. Ayniqsa, shahar aholisi ulushining yuqoriligi havo sifati, ichimlik suvi ta'minoti va sanitariya holati kabi omillarning salomatlik bilan bog'liqligini kuchaytiradi.

Ekologik omillar ichida havo, suv va tuproq holati eng muhim tahlil yo'nalishlari hisoblanadi. Andijon viloyati iqtisodiy faol, aholisi zich va transport harakati yuqori hududlardan biri bo'lgani sababli atmosferaga chiqariladigan zararli moddalar, chang, avtomobil gazlari va sanoat chiqindilari aholi salomatligiga bilvosita ta'sir ko'rsatishi

mumkin. Xususan, havo sifatining yomonlashuvi nafas olish tizimi kasalliklari, allergik holatlar, yurak-qon tomir tizimi zo'riqishi va umumiy kasallanish darajasining ortishi bilan bog'liq xavf omili sifatida baholanadi. Shu sababli ekologik monitoringni faqat umumiy viloyat miqyosida emas, balki tuman va shaharlar kesimida olib borish maqsadga muvofiqdir.

Viloyatdagi kasallanish tarkibi ekologik omillar bilan tahlil qilinganda, nafas olish tizimi kasalliklari alohida e'tiborga loyiqdir. Andijon viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlariga ko'ra, 2021-yil yakuni bo'yicha viloyatda birinchi marta tashxis qo'yilgan kasallanish holatlari **2 212,3 ming nafarni** tashkil etgan. Kasalliklarning asosiy sinflari bo'yicha eng yuqori ulush **nafas olish a'zolari kasalliklari — 21,1 %, ovqat hazm qilish a'zolari kasalliklari — 15,6 %, qon va qon yaratish a'zolari hamda immun mexanizmiga ta'sir etuvchi ayrim buzilishlar — 13,9 %** hissasiga to'g'ri kelgan [2]. Bu raqamlar ekologik holatni tibbiy-geografik tahlil qilishda aynan havo sifati, ichimlik suvi sifati va sanitariya sharoitlarini asosiy omillar sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Tuproq ifloslanishi ham aholi salomatligiga ta'sir etuvchi muhim ekologik omillardan biridir. "Atrof-muhit holati to'g'risida milliy ma'ruza: O'zbekiston" ma'lumotlarida ayrim hududlarda DDT qoldiq miqdorlari bilan tuproq ifloslanishi qayd etilgan. Jumladan, Andijon viloyatida **2019-yilda DDT qoldiq miqdori 1,55 MRK** darajasida aniqlangan [3]. Bu ko'rsatkich qishloq xo'jaligi yerlari, oziq-ovqat xavfsizligi va aholi salomatligi o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq o'rganish zarurligini bildiradi. Tuproqdagi zararli moddalar oziq-ovqat mahsulotlari, suv manbalari va chang orqali inson organizmiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli tuproq monitoringi faqat agrar samaradorlik uchun emas, balki tibbiy-ekologik xavfsizlik uchun ham zarurdir.

Ichimlik suvi ta'minoti ham ekologik salomatlikning asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. 2024-yilda "Andijon suv ta'minoti" AJ tomonidan **103 mlrd so'm** mablag' hisobiga **186,3 km ichimlik suvi tarmoqlari** tortilgani haqida ma'lumot berilgan [4]. Bu ishlar aholi uchun toza ichimlik suvi yetkazib berish imkoniyatini kengaytiradi. Biroq suv tarmoqlarini kengaytirish bilan bir qatorda suv sifati, quvurlarning texnik holati, ichimlik suvining bakteriologik va kimyoviy tarkibini muntazam nazorat qilish ham muhimdir. Chunki sifatsiz ichimlik suvi ovqat hazm qilish tizimi kasalliklari, yuqumli kasalliklar va bolalar salomatligi bilan bog'liq muammolar xavfini oshirishi mumkin.

Sog'liqni saqlash infratuzilmasi ko'rsatkichlari ham ekologik xavflarga javob berish imkoniyatini baholashda muhimdir. 2024-yil yakuni bo'yicha Andijon viloyatida **265 ta shifoxona muassasasi, 16,9 mingta bemor o'rni, 624 ta ambulatoriya-poliklinika muassasasi** faoliyat yuritgan. Shu bilan birga, viloyatda barcha mutaxassisliklar bo'yicha shifokorlar soni **8,1 ming kishini** tashkil etgan [5]. Bu ko'rsatkichlar tibbiy xizmat tarmog'i mavjudligini ko'rsatsa-da, ekologik kasalliklarning oldini olish uchun faqat davolash emas, balki profilaktika, skrining, ekologik monitoring va aholi o'rtasida sog'lom turmush targ'ibotini kuchaytirish talab etiladi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, Andijon viloyatida aholi salomatligiga ta'sir etuvchi ekologik omillar bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda namoyon bo'ladi. Aholi zichligi ortishi transport

va chiqindi bosimini kuchaytiradi; transport va sanoat havo sifatiga ta'sir qiladi; suv va tuproq sifati esa ovqat hazm qilish, yuqumli va allergik kasalliklar xavfini oshirishi mumkin. Shu sababli viloyatda ekologik vaziyatni baholashda kompleks yondashuv zarur: havo sifati, ichimlik suvi holati, tuproq ifloslanishi, aholi zichligi, kasallanish tarkibi va tibbiy xizmat imkoniyatlari birgalikda o'rganilishi kerak.

Andijon viloyatida ekologik vaziyatning aholi salomatligiga ta'siri ko'p omilli jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Aholi sonining ko'pligi, shahar aholisi ulushining yuqoriligi, havo, suv va tuproq holati, shuningdek, kasallanish tarkibida nafas olish va ovqat hazm qilish tizimi kasalliklarining yuqori ulushga ega ekani ekologik-tibbiy tahlilni kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Shu bois viloyatda ekologik monitoring, kasalliklar statistikasi va hududiy omillarni birgalikda tahlil qilish orqali xavfli hududlarni aniqlash, profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqish va aholining sog'lom yashash muhitini yaxshilash mumkin.

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. Andijon viloyati statistika boshqarmasi. 2024-yil 1-yanvar holatiga Andijon viloyatining doimiy aholisi soni — 3 394,4 ming kishi, shahar aholisi — 52,2 %, qishloq aholisi — 47,8 %.

2. Andijon viloyati statistika boshqarmasi. 2021-yil yakuni bo'yicha kasalliklarning asosiy sinflari: nafas olish kasalliklari — 21,1 %, ovqat hazm qilish kasalliklari — 15,6 %, qon va immun tizimiga oid ayrim kasalliklar — 13,9 %.

3. “Atrof-muhit holati to'g'risida milliy ma'ruza: O'zbekiston”. Andijon viloyatida DDT qoldiq miqdori 2019-yilda 1,55 MRK sifatida ko'rsatilgan.

4. “Andijon suv ta'minoti” AJ. 2024-yilda 103 mlrd so'm mablag' hisobiga 186,3 km ichimlik suvi tarmoqlari tortilgani qayd etilgan.

5. Andijon viloyati statistika boshqarmasi. 2024-yil yakuni bo'yicha viloyatda 265 ta shifoxona muassasasi, 16,9 mingta bemor o'rni, 624 ta ambulatoriya-poliklinika muassasasi va 8,1 ming shifokor faoliyat yuritgan.